

Aksaray/Hamidiye Yerleşimi Kırım Tatarlarının Halk Takvimi ve Hıdırellez Kutlamaları Üzerine Bir İnceleme

(A Research on the Folk Calendar and Hıdırellez Celebration of the Crimean Tatars in Aksaray/ Hamidiye)

Yağmur DERİN ÜKTEN¹

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:

6 Eylül 2022

Düzeltilme alındı/ Received
in revised form:

9 Aralık 2022

Kabul edildi/Accepted:

26 Aralık 2022

Article Type:

Derleme Makalesi
Review Article

DOI:

10.48174/buaad.52.8

Belirli bir yörede, iklim ve coğrafi şartlar doğrultusunda ortaya çıkan ve resmî olmayan, halk tarafından kabul gören takvimlere halk takvimi denilmektedir. Halk takvimlerinin halk kültürüne bağlı olarak ortaya çıkması bakımından geleneksel bir yapısı vardır. Bu doğrultuda halk takvimleri, farklı bölgeler ve farklı halklar üzerinde yapılan birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bu makalede Aksaray/Hamidiye yerleşiminde yaşayan Kırım göçmenlerinin halk takvimi incelenerek Kırım'da var olan halk takvimi ile karşılaştırılma yapılmıştır. Çıkan sonuçlarda Kırım'dan göç edip Anadolu'ya yerleşenler bile halk takvimlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Araştırma bölgesinde halk takvimi incelenirken Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Hıdırellez kutlamalarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Hıdırellez, Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden oluşmuş, kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan, Hızır ya da Hızır ve İlyâs kavramları etrafında dinî bir içeriğe bürünmüş halk bayramının adıdır. Havaların iyice ısındığı, Hızır ile İlyâs'ın karşılaşmasına inanılan 6 Mayıs gününde kutlanan bu bayramda, doğanın canlanması ile insanların kışın zorlu şartlarından kurtulması bahsi geçen günde şenlik yapılmasının başlıca sebebidir. Bu bayramda bolluk, bereket gibi iyi hal beklentisi doğrultusunda uygulanan ritüellerde eski Türk inançlarından izler de görülmektedir. Bu bağlamda araştırma bölgesinde Hıdırellez kutlamalarında yapılan etkinlikler incelenmiş ve Kırım'daki kutlamalarla karşılaştırılarak Türk inançlarındaki yerleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Aksaray, Hamidiye, Kırım Tatarları, Halk Takvimi, Hıdırellez

© 2022 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Kaynak gösterme / To cite this article:

Derin Ükten, Y. (2022). Aksaray-hamidiye yerleşimi kırım tatarlarının halk takvimi ve hidirellez kutlamaları üzerine bir inceleme, *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 222-236. doi:10.48174/buaad.52.8

Summary

The calendars that emerged in a particular region in line with the climate and that are unofficial and accepted by the public are called folk calendars. Folk calendars have a traditional structure in terms of their emergence depending on folk culture. In this context, folk calendars are the subject of many researches on different regions and different peoples. In this article, the folk calendar of the Crimean immigrants living in the Aksaray / Hamidiye region was examined and compared with the existing folk calendar in Crimea. In the results, it is seen that even if they migrated from Crimea and settled in Anatolia, they continued their folk calendar. While examining the folk calendar in the research region, it has been determined that the celebrations of Hıdırellez, which have an important place in Turkish culture, come to the fore. Hıdırellez is the name of the folk holiday, which is formed from the names Hızır and İlyas, and whose root is based on the ancient Central Asia, Middle East and Anatolia summer holidays before Islam, and which has a religious

¹Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora, derinlyagmur@gmail.com ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2591-2175

content around the concepts of Hızır or Hızır and Ilyas. The main reason for the festival is the revival of nature and the relief of people from the harsh conditions of winter in this holiday, which is celebrated on the 6th of May, when the weather is getting warmer and it is believed that Hızır and Ilyas meet. In Hıdırellez, traces of old Turkish beliefs are also seen in the rituals applied in line with the expectation of abundance and fertility. In this context, the activities held in the Hıdırellez celebrations in the research region were examined and their place in Turkish beliefs was determined by comparing them with the celebrations in Crimea.

Keywords: Aksaray, Hamidiye, Crimean Tartars, Folk Calendar, Hıdırellez

Giriş

Zaman akışını, gökbilim açısından, gün, hafta, ay ve yıl olmak üzere aralıklara ayıran, bunları belirleyip saptayan düzen³ olarak açıklanan takvim, sözlükte “doğrultmak, düzeltmek; değerini belirlemek” olarak anlamlandırılmış, terim olarak “bir olayın belli bir başlangıca göre akıp giden zaman içerisindeki yerini, boyutlarını veren belge olarak nitelendirilmiştir. (Akgür, 2010: 487) İnsanlar yüz yıllar boyunca zamanı ölçmek için çeşitli yöntemlere başvurmuş, bu doğrultuda zaman belirleyebilmek için Güneş Takvimi, Ay Takvimi, Yıldız ve Gezegen Takvimi kullanmışlardır. Türk tarihi boyunca ise zamanı bölümlere ayırmak için 12 Hayvanlı Türk takvimi, Hicri takvim, Celali takvimi ve Miladi takvim kullanılmıştır. Bozkırda göçer hayat tarzını benimseyen Türkler, tarım yapma zamanını belirlemek; yazın yaylaya, kışın kışlağa gidebilmek için, gök cisimlerinin hareketlerine ve gökle ilgili meydana gelen olaylara bakarak takvimler yapmış ve zamanı sistemli halde kullanmaya başlamışlardır. İlk olarak kullandıkları 12 hayvanlı takvimde 12 yılın her biri bir hayvan adıyla anılmıştır. Farklı coğrafyalarda yaşadıkları için diğer toplulukları daha fazla tanıyan, onları etkileyen ve onlardan etkilenen Türk boyları, bu takvimi ya bağımsız kullanmışlar ya da yabancı medeniyetlerle gelen takvimle değiştirmişlerdir. (Biray, 2009: 671-672) Türkler İslamiyet’e geçtikten sonra kullanmaya başladıkları Hicri takvimde ise Hz. Peygamber’in hicreti (622) başlangıç yılı ve muharrem ayının ilk günü yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile de Hz. İsa’nın doğumunu milat kabul eden Miladi takvim kullanılmıştır. (Akgür, 2010: 486-487)

Tarih boyunca kullanılan takvimler değişim gösterse de insanlar yerleştikleri bölgelerde coğrafi şartlar ve iklim değişikliği gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan doğa olaylarını isimlendirmek için halk takvimi olarak adlandırdığımız zaman ölçme biçimi geliştirmişlerdir. Halk takvimi, bir yıl boyunca gelişen doğa olaylarını isimlendirmiştir. Halk takvimi, halk kültürüne bağlı olarak ortaya çıkması bakımından geleneksel bir yapıdadır. Dolayısıyla bu takvimlerin, halkın uzun zamana yayılan ortak gözlemler ve deneyimleriyle oluştuğu anlaşılmaktadır. Yerel takvim bilgisi halkın bizzat yaşayarak, hissederek öğrendiği bir kavramdır. (Bulut vd., 2013: 27) Başka bir deyişle, ihtiyaç devam ettiği sürece kuşaktan kuşağa doğal bir öğrenme yöntemi ile aktarılan kültürel bir mirastır. Halk takvimine; baba hesabı, kocakarı takvimi, yerel veya mahalli takvim adı da verilmektedir. Halk

³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.08.2022)

takvimi, ülkede kullanılan takvimden daha farklı yaklaşıma sahiptir. Bu takvimde aylar, günler ve mevsimler farklı bir biçimde sınıflandırılır ve adlandırılır. Her bir zaman periyodunun halk için iyi ve kötü özellikleri vardır. (Kara, 2014: 236)

Kırım Tatarlarının halk takviminin oluşmasında etkili olan Kırım'ın coğrafyası 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölge batı Akyar'dan (Sivastopol) doğu Kefe'ye (Feodosya) kadar uzanan dağlık bölgedir ve en yüksek tepesi 1545 metre yüksekliğindeki Romankoş Tepesi'dir. (Zwijger, 1996: 2) Dağlık bölge, sahil şeridini ikinci bölge olan Orta ve Kuzey Kırım steplerinden ayırmaktadır, dolayısıyla bu bölgede tarım ön plana çıkmaktadır. Üçüncü bölgede ise Kerç yarımadası konumlanmaktadır ve sahil bölgesi ve düz step bölgesi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. (Ünal, 1998: 5) Kuzey yarım kürenin güney kesiminde bulunan Kırım'da ılıman iklim mevcuttur. Yarımadanın iç kesimlerinde ise, sahip olduğu dağ sisteminden dolayı bozkır iklimi görülmektedir. Kırım'ın dağ sistemi iç bölgeler ile sahil bölgeleri arasında bulunmakta ve bu bölgeleri birbirinden ayırmaktadır. Dağların denize paralel uzanmasından dolayı iç kesimlere ılıman iklimin girmesini engellemektedir. (Ünal, 1998: 14) Bu coğrafyada tarih boyunca yaşamış olan Oğuz-Kıpçak, Türkleşmiş ve İslamlaşmış Türk olmayan kabileler ve Türk kabilelerinin⁴ karışmasıyla etnik sürecin sonucunda, her grubun temsilcileri, takvim ve takvim ritüellerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. (Kurtiyef, 1996: 5)

Diğer taraftan araştırma sahası olan Hamidiye yerleşimi, Aksaray'a 12 km mesafe uzaklıkta olup, 1999 yılına kadar köy sıfatına sahiptir. Daha sonra beldeye dönüştürülmüş, 2009 yılına gelindiğinde ise mahalle olarak Aksaray'a bağlanmıştır. Bu bölgenin iklimi, İç Anadolu iklimi dolayısıyla yazları kurak, kışları yağışlı ve serttir. Yerleşim yerinin iklimi Kırım coğrafyası iklimi ile benzerlik gösterdiğinden dolayı Kırım Türklerinin halk takviminin bu bölgede korunmaya devam edildiği görülmektedir. Araştırma sahasında halk takvimine bağlı olarak ön plana çıkan Hıdırellez uygulamaları ise dikkat çeken başka bir unsurdur. Hıdırellez, 6 Mayıs günü Hızır ve İlyas'ın buluşması doğrultusunda baharın gelişi ve doğanın yeniden canlanması için kutlanılan bahar bayramıdır. Kırım'da ve araştırma bölgesinde coşkuyla kutlanan bu bayramda yapılan ritüellerde Türk inançlarından birçok iz görülmektedir.

Bu çalışmada Aksaray/Hamidiye bölgesi Kırım Tatarlarının halk takvimi tespit edilmekle beraber, Kırım'da Kırım Tatarlarının halk takvimi ile kıyaslanarak benzerlik ve farklılar ortaya konulacak ve bölgede halk takvimi doğrultusunda en öne çıkan kutlamalardan biri olan Hıdırellez

⁴ Kırım Tatarları uzun yıllar boyunca Kırım'da varlığını sürdürmüş bir Türk topluluğudur. Altın Orda Devleti'nden önce ve devletin yıkımından sonra geniş çapta Türk hakimiyeti altında kalan Kırım, daha sonra 1441-1700 yılları arasında Osmanlı himayesi altına girmiş ve siyasi anlamda güçlenmiştir. Sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konumu açısından Rusya'nın büyük bir ilgi odağı olan Kırım, Rus işgali ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Kırım'ın işgali sonucunda ise birçok Kırım Tatarı yurtlarından sürgün edilmiş ve Anadolu başta olmak üzere farklı coğrafyalara zorunlu olarak göç etmiştir.

şenlikleri ele alınarak bu şenliklerde yapılan ritüellerin izleri eski Türk inançlarında saptanmaya çalışılacaktır.

1. Aksaray-Hamidiye Kırım Tatarlarının Halk Takvimi

Coğrafi şartlar ve iklim etkisiyle oluşan halk takvimleri bölgelere göre benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. Örneğin araştırma bölgesinde yılın ilk iki ayı kara kış olarak adlandırılmaktadır. (KK1, KK2) Kara rengi Türklerde çeşitli anlamlar ifade etmesi bakımından en fazla kullanılan renktir. Kara rengi ve kelimesi devlet teşkilâtında, adlarda, yas durumları meydana geldiğinde, hastalıklar tanımlanırken, yön ve coğrafya belirlenirken, onursuzluk, utanç ve itaatsizlik anlamlarında, kötü ruh sıfatıyla, şanssızlık ve kader rengi olarak, kötü tutum ve kötü niyetli davranışların ifadesinde, hayvan ve bitki adlarının belirtilmesinde sıkça kullanılmaktadır. (Yıldırım, 2012: 144) Bunun dışında Altaylıların akidelerinde ruhlar aru (pâk, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrılırlar. Bunlara Tös de denir. Tös denilen bu ruhlardan Karatös grubuna yer altı tanrısı Erlik de dahildir. Altaylılar en ağır ve elemli felâketleri Erlik'in sebep olduğuna inanırlar. Erlik, yer altında kara çamurdan yapılmış sarayında oturur. Erlik, büyük kara ruh sayılır. Onun kızlarını da “dokuzu da müsavi karalar” olarak adlandırılırlar. (İnan, 1987: 404-407) Diğer taraftan Türk mitolojisinde kara, umumiyetle toprak rengi olarak, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılmıştır. Daha önce ifade edildiği üzere eski Türklerde halk tabakasına mensup olanlara da (karabudun-avam) kara denildiği gibi kara kul, karavaş veya karabaş deyimleri de “köle” anlamında kullanılmıştır. (Genç, 1997: 1102) Verilen örneklerde kara kelimesinin genel olarak kötü ve sert anlamlarda kullanılması, çetin, soğuk ve sert geçen kış günlerinde de aynı anlam ile karşımıza çıkmaktadır. Kırım'da ise kış aylarının etkili olduğu dönem Aralık ve Ocak “büyük kış” ya da “ilk kış” olarak adlandırılmaktadır. (Kurtiyef, 1996: 7) Bu tanımlama kışların o coğrafyada uzun ve sert geçtiğini göstermektedir. Yılın soğuk geçen bu dönemleri ise araştırma bölgesinde “zemheri” olarak adlandırılır. (KK1, KK4, KK5) Ağızlarda ocak ayını karşılamak için kullanılan sözcüklerden zemheri veya zahmeri, Arapça zemherîr sözcüğüne dayanmaktadır. 21 Aralık ile 31 Ocak arasını kapsayan bu dönem oldukça soğuk olup karakış manasına gelen zemheri kelimesi ile adlandırılmıştır. (Küçük, 2018: 310) Ocak ayında yılbaşı gecesinde özellikle kutlamalar yapılsa da aileler bir arada olmaya özen göstermektedir. Kış, şubat ayı boyunca devam etmekle beraber, kar ne kadar çok yağarsa toprağın o kadar verimli olacağına, yazın bereketli geçeceğine inanılır. (KK1, KK2, KK4, KK5)

Şubat ayı “Gücük” ayı olarak anılır. (KK1, KK5) Gücük (Küçük) ismi, şubat ayının diğer aylara göre gün sayısının az olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. (Demir, 2012: 19) Kırım'daki Tatarlar tarafından da bu ay “Küçük kış” olarak adlandırılmaktadır. 5-25 Şubat arasına denk gelmektedir. (Kurtiyef, 1996: 8) Araştırma sahasında 23 Şubat tarihinden sonra cemrelerin düştüğüne inanılır. 23 Şubat'ta cemrelerden ilki havaya, bir hafta sonra suya, bir hafta sonra da toprağa

düştüğüne inanılır, son cemre ile havalar ısınır ve yazın gelişi belli olur. Cemreler yazın gelişinin belirtisidir. Son cemreden sonra tarımcılık başlar. (KK1, KK3, KK4) Cemrenin ilk anlamı ateş koru, yanmış kömür parçası, kor, kıvılcım, yükselen ateş, kor alev, kor halindeki ateş, közdür. Şubat ayında havada, suda ve toprakta oluşan hararetlerden her biri için de cemre tabiri kullanılmaktadır. Cemre hararet olarak kullanılması dışında şubat ayında oluşan buharı da adlandırmaktadır. Bu hararet ve buharın üç defa yerden hareket ettiği; şubatın ilk haftasında havada, ikinci haftasında suda, üçüncü haftasında toprağa düştüğü belirtilmektedir. (Hamarat, 2012: 167)

Araştırma bölgesinde mart ayında havalar ısınmaya başlar başlamaz ekin ile uğraşanlar toprağı işlemeye koyulurlar. Mart ayı için “*Mart’ın yarısı yaz, yarısı kış*” denir. Bu sözü takiben kullanılan atasözlerinden biri de “*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır*”dır. Bölgede mart ayının belirsiz sıcaklığına istinaden de “*Mart ayı dert ayı*” denilmiştir. Mart ayının 9. gününe de anlam yüklenmiş, “*Mart’ın 9’un 9’u*” ifadesi halk arasında sıkça kullanılmıştır. Kış soğuklarının Mart’ın 9’una kadar devam edeceği, 9. gününden 9 gün sonra da soğukların tamamıyla biteceğine inanılır. (KK1, KK2 KK4) Bazı kaynaklar Mart’ın 9’unu Türk Mitolojisi, On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili olduğu kadar Çin- Hind - İran – Mezopotamya uygarlıklarının geleneklerine de bağlamıştır. (Çay, 1995: 5) Birinci dokuz halk takvimlerimde 21 Mart’a denk gelmektedir. Bu miladi takvime göredir. Rumi takvime göre ise 13 günlük fark göz önüne alındığında 9 Mart’a denk gelir ve bu ilk dokuzdur. Yağmurlu ve fırtınalı bir hava hakimdir. İkinci dokuz ise Mart ayının 30’una denk gelir fakat bu miladi takvime göredir. Rumi takvime göre ise 21 Mart günüdür. Bu ikinci dokuzdur. Fırtına, kar yağışı ve soğuk hakimdir.⁵

Araştırma sahasında Mart ayında kocakarı soğukları olduğuna inanılır. (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6) Arapçada “soğuk” anlamına gelen “berd” ile, ihtiyar kadın anlamındaki “acüz” kelimelerinden meydana gelen bu kelime “yaşlı kadın soğuğu” demektir. Rumi takvime göre 26 Şubat ve 4 Mart, miladi takvime göre ise 11 ve 17 Mart arasındaki günlerde oluştuğuna inanılan bu soğuklar, Türkiye’de halk arasında daha çok “kocakarı soğukları” adıyla anılır. (Özcan, 1992: 485-486) Kırım’daki Tatarlar ise Mart ayını 3 bölüme ayırmıştır. Bunlardan ilki “kartanay kışı”, ikincisi “sığırcıkların kışı” üçüncüsü ise “cılveli kış” olarak adlandırılmıştır. (Kurtiyef, 1996: 8) “Kartanay” kelimesi Türkçe’deki “koca karı” kelimesinin karşılığı olduğundan, Anadolu Türkleri ile büyük benzerlik görülmektedir.

Nisan ayında ise yağmurların başlaması ile yere düşen ilk yağmur suyunun şifalı olduğu düşünülür, Nisan ayının yağmur suları çeşitli kaplarda biriktirilerek içme suyu ya da temizlenme ihtiyacı olarak kullanılır. Eski devirlerden beri su, Türkler için çok önemli bir yere sahip olmuş,

⁵ https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ergun_veren_halk_takvimi_dokuzlar_mart.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2022)

Orhun yazıtlarında geçen “yer-su” Türklerin koruyucu ruhları olarak anılmış ve Altay Türkleri ayinlerinde yer-su için söyledikleri ilahilerde sudan bereket beklemişlerdir. (İnan, 1976: 41) Yağmur suyu ile beslenen toprağın verdiği çiçeklerden dolayı Kırım’da ise bu ay “çiçek ayı” olarak anılmıştır. (Kurtiyef, 1996: 8) Mayıs ayında yöre halkı için en önemli kutlamalardan biri olan “kıdırlez” olarak telaffuz edilen hıdırellez, her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Hıdırellez 6 Mayıs günleri kutlanır. Hıdırellez inancının temelinde doğanın yeniden dirilişi yatmaktadır. Bu ayda Hıdırellez kutlamalarından sonra sebzeler ekilir. (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6)

Haziran ayı ile havalar iyice ısınmaya başlar ve bir sonraki aylar olan Temmuz ve Ağustos aylarında ekinler yetişir. Haziran ayı yazın ilk ayı olarak adlandırılır. (KK1, KK3, KK4) Kırım’da da “ilk yaz” olarak geçmektedir. (Kurtiyef, 1996: 8) Temmuz ve Ağustos aylarına “biçim ayı”, “orak ayı” veya “harmanayı” denir. Bu şekilde nitelendirilmesinin sebebi, yetişen arpa, buğday gibi ürünlerin bu ayda harmanlanmasıdır. Harmanlama buğday, arpa vb. ürünlerin tanelerine ayrılması işlemine verilen addır. Yetişen ekinleri biçmek için “tırpan” kullanılır. “Senek” ile biçilen ekinler toplanır destelenir. “Sap arabası” denilen taşıta yüklenir ve “döver” denilen aletle buğdaylar çıkarılır. “Tırnavuç” denilen aletle ise ekinler kaldırılınca toprak düzlenir. Bölgenin halkı zirai işlerde kullandıkları aletleri kendi lehçeleriyle adlandırır. Bunun dışında Temmuz-Ağustos ayları “pastırma yazı” olarak nitelendirilir. Yaz sıcaklıklarının en yüksek olduğu bu aylarda yapılan pastırmaların pişmesinden dolayı pastırma yazı denir. (KK2, KK3, KK6) Kırım’da Anadolu’daki Tatarlar’ın kullandığı gibi Temmuz ayı “orak ayı” olarak, Ağustos ise “arman” (harman) ayı olarak nitelendirilir. (Kurtiyef, 1996: 15)

Eylül ve Ekim ayı ise “güz ayları”⁶ olup, ekin ekilir fakat aynı zamanda ekilen sebzelerin toplanma zamanıdır. Bu aya istinaden, Ekim ayından sonra ekilen ürünlerin yetişmeyeceği düşüncesinden dolayı “Ekim tohumun arkasını kesin” denir. (KK1, KK4) Kırım özelinde ise Eylül-Ekim-Kasım ayları sırasıyla, “ilk güz ayı”, “orta güz ayı” ve “boş ay” olarak adlandırılır. (Kurtiyef, 1996: 8)

2. Kıdırlez (Hıdırellez)

Araştırma bölgesinin halk takvimi araştırıldığında çıkan sonuçlarda özellikle Mayıs ayına halk tarafından önem verildiği ve bu ayın 6. gününde Hıdırellez kutlandığı saptanmıştır. Coşku ile kutlanan Hıdırellez gününde yapılan ritüeller incelendiğinde ise Türk inançlarından büyük izler taşıdığı görülmüştür. Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden oluşan hıdırellez, kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan, Hızır ya da Hızır ve İlyâs

⁶ Eylül ve Ekim aylarının “güz ayı” olarak adlandırılması Kırım Karaylarında da mevcuttur. Fakat Kırım Karaylarının, Kırım Tatarlarından farklı inançta olması, kültürel anlamda da farklılıklar ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elvina Er, “Karaim Halk Takvimi: Ulug Ata Sanavı”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 17, S. 1 (Mart 2020).

kavramları etrafında dinî bir içeriğe bürünmüş halk bayramının adıdır. Bu bayram, merkezini özellikle Anadolu ve Balkanlar'ın, Kırım, Irak ve Suriye'nin teşkil ettiği Batı Türkleri arasında, bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs (eski Jülyen takvimine göre 23 Nisan) günü kutlanmaktadır. (Ocak, 1998: 313) Araştırmalar bu bayramın, sadece bir millete veya dine münhasır olmaksızın, eski zamanlardan beri, evrensel hayatın periyodik bir gerçeği olan bahardan yaza geçişi kutlama ve bununla ilgili halk inançlarının karışımı olduğunu göstermektedir. Halk kültürünün ürünü olan bu geleneğin esas çekirdeğini, ölümsüzlük sırrına erdiklerine inanılan iki isim oluşturur. Hızır'ın denizde, İlyas'ın da karada sıkıntıya düşen çaresizlerin imdadına yetiştiğine inanılır. (Çelebi, 1998: 406-409), (Harman, 2000: 160-162). Ancak, yazılı ve sözlü rivayetler, karada dara düşenlerin imdadına hep Hızır'ın yardım ettiği şeklindedir. İlyas'ın adı neredeyse tamamen kaybolmakta ve Hızır motifi ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar bu halk bayramının adı Hıdırellez olsa da nakledilen olaylar ve icra edilen törenler daha çok Hızır ismi çevresinde yoğunlaşmaktadır. (Yüce, 2011: 250)

Hıdırellez havaların iyice ısınmaya başladığı, Hızır ile İlyas'ın buluştuğuna inanılan 6 Mayıs gününe denk gelmektedir. 6 Mayıs'ta toprağın yeşillenmesi ile insanların kışın baskısından kurtulması bahsi geçen günde şenlik yapılmasının başlıca sebebidir. Yeryüzünün şenlenmesi insanların dinçleşmesi bakımından önemli bir sürecin başlangıcı olan Hıdırellez, bir bahar bayramıdır. Hıdırellez bayramının temelini oluşturan Hızır ve İlyas peygamberin dünyanın sonuna kadar yaşayacağı, her 6 Mayıs günü görüştükten sonra tekrar yollarına koyulup dünyayı dolaşmaya devam edeceği ve bu esnada yardıma ihtiyacı olan kimselere yardım edeceği inancı hakimdir. Bu peygamberlerin başlıca görevleri ise insanlara iyilik yapmak, kötülüklerden ve tehlikelerden korumaktır. Hızır ve İlyas peygamberin buluştuğu o gün her yer yeşerir ve tabiat uyanır. İnsanlar ise bu kutsal gün için kutlamalar yaparlar, çalgı, raks, oyun gibi eğlencelerden başka niyet çekme gibi aktivitelerde bulunurlar. (Yund, 1959) Hızır, insan hayatında umut ve imkânların bittiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağırıldığında da o kişiye geleceğine inanılan semavî bir kurtarıcıdır. Türkçedeki “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez”, “Hızır gibi yetişti” ve benzeri atasözü ve deyimler, hep bu halk inancının bir ifadesidir. Bazı folklor araştırmacılarına göre, Anadolu Türklerinin neredeyse hepsinin, Hızır veya Hızır-İlyas'a inandığı, yardımını esirgemeyeceğinden mutlaka emin olduğu ileri sürülmektedir. Hatta, bir kişinin hayatında hiç olmazsa bir kere, başına gelen kötü bir olaydan Hızır yardımıyla kurtulduğuna veya Hızır sâyesinde bir nimete, bir mevkiye eriştiğine inanmayanın, hemen hemen yok denecek kadar az olduğu da belirtilmektedir. Durum böyleyken, genel planda en az diğer İslâm milletleri kadar Türk halk inançları arasında Hızır veya Hızır-İlyas kültürünün önemli bir yeri vardır denebilir. (Ocak 1985: 101-102)

2.1. Aksaray- Hamidiye Kırım Tatarlarında Hıdırellez Arefesi

Türk dünyasının kutlamış olduğu bahar bayramlarından biri olan Hıdırellez, bölgedeki Kırım Tatarları tarafından her yıl düzenli olarak 6 Mayıs günü kutlanmaya devam eder. Her bayram öncesi insanların içerisinde bulunduğu heyecan, onları birtakım hazırlıklar yapmaya iter. 6 Mayıstan önceki günlerde yapılan aktivitelerden ilki olan, genel bir temizlik yapıldıktan sonra, “gömeç” ve “göbete”⁷ adlı yemeği hazırlanır ve yumurta boyanır. Gömeç, yalnızca Hıdırellez’den önceki gün yapılıp, Hıdırellez günü yenilen bir tür börektir. Boyalı yumurtalar ise, yumurtaların soğan kabuğu ile kaynatılarak renklendirilmesi sonucu elde edilir ve genellikle çocuklar için yapılıp Hıdırellez günü tüketilir. Kişiler bayram günü için giyecekleri kıyafetleri hazırlar, kız çocukları ve yetişkin kadınlar bugün için özellikle kına yakarlar. Bölgedeki kadınların bir kısmı Hıdırellez günü öncesi akşam ezanından sonra namaz kılıp dilek dilerler. Diledikleri, olmasını istedikleri şeyleri toprak üzerine veya bir ağacın dibine yakın bir toprağa resim olarak tasvir ederler. Akşam ezanından önce akıntı oluşturan bir su yatağından taş toplanır, toplanan taşlara dualar okunur, bakliyat erzaklarının bulunduğu kaplara bu taşlar bereket getirsin diye atılır. Hıdırellez’den önceki akşam toprağa çizilen bu tasvirlerle Hızır peygamberin ziyaret edeceği inancı vardır. Sabah kalkıldığında toprağa çizilen tasvirler kontrol edilir, silinirse Hızır peygamberin o eve uğradığı ve dilenilen dileği kabul edeceği inancı vardır. Bölgede toprağa tasvir çizerek dilek dileyenlerin sonraki gün çizdikleri tasvirlerin silindiğini ve o sene içerisinde diledikleri dileklerinin gerçekleştiği inancı mevcuttur. (KK1, KK4, KK5)

Kırım’da yapılan Hıdırellez uygulamaları araştırıldığında yine benzer ritüeller dikkat çekmektedir. Öyle ki Kırım’da Hz. Hızır kirli bir eve gitmediği için ev hanımları evin her tarafını derinlemesine temizler. Hamile bir kadın bu geleneği bozarsa doğumun zor olabileceğine inanılır. Akşamları ev kadınları yuvarlak ekmekler ve göbete pişirirler. Cami yakınlarındaki köylerde gençler ateş yakmaya hazırlanır. Akşamları, tüm köyün sakinleri, erkek ve çocuklu kadınlar bu yerde toplanır. Akşam namazından sonra, köyün en saygın sakini bir ateş yakar ve önce onun üzerinden atlar, ardından diğer erkekler, ardından delikanlılar ve oğlanlar gelir. Ateşin üzerinden atlarken “İnanmayan için zorluklar, ama benim için refahlık gelsin” denir. Sonra erkekler gider, kadınlar, kızlar, kız çocukları kalır. Bu süre zarfında ateşin alevi söner ve ardından kadınlar ateşin üzerinden atlamaya başlar. Önce yaşlılar, sonra gençler, ardından kız çocukları atlamaya başlar. Diğer köylerde, her evin önünde şenlik ateşleri yakılır. Akşam ev hanımları pencere pervazına bir avuç buğday saçar, sığırlar ahırdan çıkarılır ve nazardan çıkan dumanla tütsülenir. (Kurtiyef, 1996: 35)

Hıdırellez için yapılan hazırlıklara sırasıyla bakılacak olursa, yumurta hazırlanması çeşitli nedenlere bağlanabilir. Kozmik bilginin simgesel nesnesi olan yumurta, kimi mitik öykülerde ilk

⁷ Kırım Tatarlarının geleneksel yemeklerinden birisidir. İki kat hamur arasına kıyma, et veya tavuk eti koyularak yapılır.

tanrının doğumuna ev sahipliği yapan unsur olurken, kimi mitlerde doğurganlığı sembolize etmiştir. Yumurtanın tek olması yönü ile tanrıyı, kırılıp dağılması yönü ile de insanı yani türeme ve çoğalmayı sembolize etmesi mitlerde karşımıza çıkmaktadır. Yumurtanın şekli dünyayı, zarı havayı, sarısı ise güneşi temsil etmesi ile de mitlerde geçmektedir. Mısır'da yeryüzü yaratılırken güneşin ortaya çıkış kaynağı yumurta olarak gösterilir. Yine yumurta tasavvuru diğer mitolojilerde de benzer bir şekilde yer almaktadır. (Ateş, 2019: 16) Yumurtanın doğuş, türeme ve canlanması sembolize etmesi, baharın gelmesiyle canlanan tabiata bağdaştırılır, Hıdırellez gününde de bu anlama bağlı kalarak baharın yeniden doğmasını kutlama amacıyla özel olarak boyanmış yumurtalar hazırlamaya özen gösterilir.

Birçok adet ve geleneğin yaşatıldığı Hıdırellez günleri aynı zamanda ferdi ve sosyal hayatla ilgili dileklerin yerine gelmesinin istendiği, maddi ve manevi hastalıklara çare arandığı günlerdir. İnsanlar sağlığını, mutluluğunu, kısmetini bu günlerde tutacağı dileklerde veya gerçekleştireceği adet ve geleneklerde arar. Bütün bunlar Hıdırellez günlerinin Türk Toplumunu çok etkilediğini gösterir. (Uca, 2007: 258) Hıdırellez'in dinsel motif içerisinde Hızır ve İlyas peygambere dayandırılması yanı sıra, dilenilen dileklerin özellikle bir ağaç altına tasvir edilmesi eski Türk inançlarına bağlanılabilir. Eski Türklerde yerin göbeğinden göğe kadar bir ağaç tasavvur edilir ve ağacın bir ucunda Gök Tanrısının durduğuna inanılmaktadır. Bunun dışında Türklerde güneş kutsal ama Tanrı olarak kabul edilmemektedir. 22 Aralık'ta güneş yeniden fazla olarak dünyayı aydınlatmaya başladığında günler uzamaya başlayınca Türklerin Gök Tanrısı gökyüzünde gün ile geceyi tanzim eder. Bu olay "Yeniden doğuş bayramı" adı altında kutlanırdı. Türkistan'da bu olayı kutlamak için başka yerde yetişmeyen akçam adında bir ağaç eve koyulurdu. Bu ağaç altında oturanlara o sene Tanrı'nın güzel şeyler vereceğine inanılırdı. Dallarına da ertesi sene için Tanrı'dan diledikleri şeyleri sembolize etsin diye paçavra veya kurdele asarlardı. (Arslan, 2014: 66) Bu bağlamda, Tanrı'dan istenilen dilekler doğrultusunda yapılan törenlerin özellikle ağaç etrafında gelişmesi, Türk mitolojisinde yer alan, Gök Tanrı'ya ulaşan "hayat ağacı"na dayandırılabilir.

Hıdırellez gününe atfedilerek bolluk ve bereket istenilen törenlerde su yolundan toplanılan taşların da anlamları mevcuttur. Tarih boyunca insanlar taşlara tanrısal ve kutsal inanışlarla bağlanmış, taşlardan şifa beklemiş, bir takım sihirli kuvvetlerden medet ummuşlardır. Çeşitli Türk destanlarında taş motifi karşımıza çıkmış, taşlar; yağmur yağdırmak, hastalığı iyileştirme gibi amaçlarda kullanılmıştır. (Uraz, 1994: 179) Taşların kullanım alanlarının temelinde iyilik, bereket ve bolluk beklentisi yatmakta olduğundan, bu inanış Hıdırellez dileklerinde de karşımıza çıkmıştır. Taşların özellikle su yolundan toplanması ise yine suya yüklenen kutsallıkla alakalıdır. En eski çağlardan beri Türklerin tabiat kültüründe su önemli bir unsur olmuştur. Orhon yazıtlarında "yer-su" Türklerin koruyucu ruhları olarak anılır. Ongin yazıtında "yer - sub Tengri" sözü geçmektedir. (İnan, 1976: 40) Bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç-orman, kaya

kültleri eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanmıştır. (İnan, 1986: 48) Türk dili konuşan halkların mitolojisinde önemli bir yer alan su iyisi sık sık şamanların dualarında karşımıza çıkmış, Kam'ın (şaman) çağrısı ile insanların yardımına ilk koşan su ilahı Yayık-Han olmuştur. (Seyidov, 1996: 260) Türklerin suya yükledikleri kutsiyet ve Şamanist inançlarda görülen insanların yardımına su ilahının koşması, günümüzde Hıdırellez günü için dilenilen dileklerde, hala varlığını sürdürdüğünün kanıtı olabilmektedir.

2.2. Aksaray-Hamidiye Kırım Tatarlarında Hıdırellez Günü

Araştırma bölgesinde Hıdırellez gününe gelindiğinde, günün sabahında koç katımı dedikleri olay gerçekleşir, erkek koçlar için dişi koyunlar seçilir. Bu ritüelin özellikle Hıdırellez günü yapılması, daha önce belirtilen bolluk ve bereket beklentisine bağlanılabilir. Bölge halkı Hıdırellez için gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra 6 Mayıs sabahı erkenden yerleşkelerine yakın boş bir araziye giderler. İlk olarak gidilen yerde bir türbe vardır, türbe içine girilip dua okunur kurban kesilir ve erkekler güreşirler. Çok sık olmamakla birlikte ateş yakılır ve üzerinden atlanır. Burada önceki günden hazırlanan yumurtalar ve Hıdırellez için özel yapılan gömeç yenir. Öğleden sonra buldukları bölgeden başka bir bölgeye geçiş yaparlar. Hıdırellez alanında ip atlama, ip çekmece ve top ile çeşitli oyunlar oynandıktan sonra namaz vakti gelince bir kişi ezan okur, toplu namaz kılınır ve yemekler yenir. Oyunlar genel olarak kadın-erkek karışık bir şekilde gerçekleşir, baharın gelmesi yediden yetmişe herkes tarafından coşkuyla kutlanır. Kutlamalar akşam vaktine kadar devam eder, daha sonra toplu bir şekilde eve dönüşler başlar. (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6)

Kırım'a bakıldığında ise temel olarak, Kırım Tatarları bu tatili bir baharın yanında doğada geçirmeye çalışırlar. Salıncaklar açıklıkta önceden kurulur. Şarkılar söylenir, danslar edilir ve eğlenceler yapılır. Erkekler güreşte yarışır. Bu özel günde erkekler ve kızlar birbirleri ile tanışırlar. Güney sahilindeki Kırım Tatarları da kıyıda denize bir tekne indirir. Önde bir tekne, arkada biri kum taşır. Bir molla, yürürken dualar okuyarak onu takip eder, ardından diğer insanlar gelir. Zaman içerisinde kayığın hareket etmesi ve ezan sesinin duyulmasıyla birlikte yavaş yavaş sandalın önüne avuç avuç kum atılır. Etnografik malzemelerden, Hıdırellez'in Kırım Tatar bahar tatillerinin, zengin bir hasat elde etmek ve hayvan sayısını artırmak için doğanın güçlerini yatıştırılmayı amaçlayan bir ritüel ve gelenekler görülür. Çiftçi ve sığır yetiştiricisinin kültürünün unsurlarını gösterirler. (Kurtiyef, 1996: 36) Hıdırellez için kadınların pişirdiği yuvarlak ekmeklere “kalakay” denir. Hıdırellez günü kutlama alanına gidildiğinde bir tepeye çıkılarak bu ekmekler dik bir şekilde yuvarlatılır, durduğunda ekmeğin üst ve şişkin tarafı alt kısma gelirse yılın bereketsiz bir yıl olacağına, üst tarafa gelirse bereketli olacağına inanılır. Daha sonra hep birlikte yapılan bu ekmekler tüketilir. Birliktelik sağlandığında Hıdırellez efsaneleri anlatılır, dualar edilir. Bunun dışında Hıdırellez gençler için birbirlerini tanıma günüdür. Evlilik yaşı gelmiş kızlar ve erkekler bu şenlikte tanışır, “çın” dedikleri manileri birbirlerine

okurlar. Şenlik alanında güreşler yapılır ve kazanana hediye olarak koç ya da koyun verilir. Galip olan kişi kazandığı koyunu boynuna koyar ve etrafında dönerek oradaki insanlara gösterir. (KK7) Verilen bu bilgiler Kırım’da uygulanmış olan ve Anadolu’da uygulanan Kırım Tatarlarının Hıdırellez etkinliklerinin büyük benzerliklerini ve kültürlerinin unutulmadığını ortaya koymaktadır.

Hıdırellez’de karşımıza çıkan türbe ziyareti Türklerde Şamanizm inancından kalma bir uygulamadır. (İnan, 1998: 472) Bazı araştırmacılar Türk kültüründe kamlık inancının varlığını atalar kültü sayesinde sürdürdüğünü (Vasilyev, 2007: 25) savunmuş, Şamanizm’in çıkışını atalar tapınılmasına bağlamıştır. (Rox, 1999: 190) Şaman-atalar kültürünün, Altaylılardaki kamlığın, kuşaklar arasında genetik olarak aktarıldığı inancının temelinde şekillendiği düşünülmüş, bu kült aynı zamanda, kamlığa geçişi ve kamların “din adamı” oluş mekanizmasını da belirlemiştir. Hatta bu durumun ileri boyutlara gittiğini düşünen Potapov, bazı kamların yerli Tanrı ve ruhlar seviyesine kadar yükseldiğini nakletmiştir. (Altın, 2018: 283) Atalar kültü, ölmüş büyüklere tazim, atalara saygı, “baba hukuku”nun inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir. Asya Hunları, Tabgaçlar ve Göktürkler kutsal mağaralarının önünde atalarına kurbanlar sunardı. (Kafesoğlu, 2019: 292) Yer-su kültürüyle ve bilhassa dağ kültürüyle yakından ilgili olduğunu gördüğümüz ruh ve yatır (türbe) inancı, Şamanizm’den İslamiyet’e geçilmesiyle birlikte nitelik değiştirmiştir. Fakat her iki hâlde de açıkça görülür ki, Türkler, başları sıkıştığında, dara düştüklerinde, bu yerlere koşar, oradan niyazda dilekte bulunurlar. İslamiyet’ten sonra, bu yatırlar ve türbeler aracı vaziyetine gelmişlerdir. (Kayabaşı, 2016: 144)

Hıdırellez eğlencelerinde gördüğümüz ateş üzerinden atlama yine Türklerin eski inançlarından kalma bir ritüeldir. Türk ve Moğol halkları eski tarihlerden bu yana, ateşe oldukça saygı göstermiş, ateşte bir ruh olduğuna inanmışlardır. Altaylılar bu ruha “ot ezi”, Yakutlar ise “ot iççite” demişlerdir. Türkler eskiden beri ateşte temizleyici bir kuvvet görmüş, ateşin insanları kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruduğuna inanmışlardır. Moğollar ve Türkler, ateşi canlı bir varlık olarak görmüş, ona karşı olağan dışı saygı beslemekle beraber Altay ve Sibiry’a da ateşe kurbanlar sunulmuştur. (Şener, 1997: 43-44) Altaylılar, ateş ruhunu dişi nitelendirip, Ot Ene olarak adlandırmıştır. Ateş ruhu, temizleme, ışıklandırma, kötülüklerden arındırma gücüne sahiptir. (Bayat, 2012: 118) Türklerin inanmalarında olduğu gibi evrensel dinlerin hemen hepsinde ateş önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda kültürel etkileşim anlamında eski İran dini olan Zerdüştlükten özellikle bahsedilmesi gerekebilir. Zerdüştlükün namaz kılarak kibleye ateştir ve günde beş vakit namaz, bu kibleye yönelerek kılınır. Ancak ateşe tapma, her şeye rağmen bahis konusu değildir. Temizleyici bir unsur olarak kabul edildiğinden ateşin faydalarından bahsedilmekte ve ateş övülmektedir. (Can, 1968: 277) Türkiye’de ateş ve ateşe bağlı olarak ortaya çıkan inançlardan en yaygın olanı ve bilineni nevruz ateşi ve üzerinden atlamadır. Yapılan birçok nevruz atlamasında -ister resmi olsun ister gayri resmi olsun-

ateş yakılması ve üzerinden atlanması törenin temel ögesini oluşturur. (Bekki, 2007: 252) Ateşin yakılması şeklinde karşımıza çıkan bu sembolik tören, zamana ait olanın yakılması ile yeniden doğuşa hazırlık teşkil eder. Her yeni gün, her nevruz, evrenin yaratıldığı anda zamanın başlamasıdır. Yeni gün, yokluktan varlığa, ölümden hayata geçiştir. (Bilen, 1998: 67) Kutlamalarda ön plana çıkan un ile yapılan ekmekler de bize Türk inançlarını yansıtmaktadır. Öyle ki, Türklerde un, ekmek gibi gıda maddeleri kutsaldır. Hatta gece vakitlerinde evden maya, süt ve unun verilmesi evin kutunun da verildiği anlamını taşımaktadır. (Kayabaşı, 2016: 152) Bu bağlamda Hıdırellez gününe özel olarak yapılan bu ekmekler günün kutsiyetine özeldir.

Sonuç

Tarih boyunca her toplum zamanı iktisadi, sosyal ve kültürel olarak daha iyi değerlendirebilmek için takvimler oluşturmuşlardır. Yerleşik toplumlarda zamanı belirleme daha çok tarım faaliyetlerine göre şekillendiği görülmüştür. Daha sonraki süreçlerde tarihi birtakım olaylar başlangıç kabul edilerek astronomiye dayanan takvimler takip edilmeye başlansa da halkın üretime bağlı takvime bağlılıkları iklim, coğrafya ve tarıma bağlı olarak yakın dönemlere kadar yaşatılmaya devam etmiştir.

Araştırma sahası olan Aksaray/Hamidiye köyündeki Kırım Tatarlarının halk takviminin de iklim coğrafya ve tarıma dayalı olarak oluşturulduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak takvimlerinde kullandıkları kavramlarda, belirli sezonlarda yapılan işler ve iklimin etkisinin bağlantısı görülmektedir. Kış mevsimlerinin “kara kış”, Şubat ayının “küçük kış” Temmuz-Ağustos aylarının “harman ayı” olarak adlandırılması buna bir örnektir. Yapılan araştırmada Kırım’dan göç ederek Anadolu’ya yerleşen halkın ve Kırım’da kalan halkın takvimleri karşılaştırıldığında, adlandırmalar ve yapılan işlerde aynı verilerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunda iklimin benzerliği ile birlikte, göçe rağmen halkın kültürel unsurlarını korudukları tespit edilmiştir. Bu unsurlar incelendiğinde ise, eski Türk inançlarından izler taşıdığı belirlenmiştir.

Yapılan araştırmada, halk takvimi incelenirken bölge halkının önem vererek ön plana çıkardığı Mayıs ayı ve bu ay içerisinde yer alan Hıdırellez günü oldukça dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Hıdırellez gününün Kırım Tatarları için ne anlam ifade ettiği araştırıldığında ve Kırım’da yapılmış ritüeller ile karşılaştırıldığında yine bu kültürün öğelerinin unutulmadığı ve bu öğelerde yine eski Türk inançlarının izlerinin varlığını korumaya devam ettiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akgür, N. (2010) “Takvim” *DİA*, c. 39: 487-490.
- Altın, K. Y., (2018) “*Türk Kültüründe Atalar Kültü*”, Doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Arslan, S. (2014) “Türklerde Ağaç Kültü ve “Hayat Ağacı”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 1: 59-71.
- Ateş, F. (2019) “Mitolojiden Günümüze Yumurta ve “Kırk Uçurma” Geleneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, c. 7: 14-27.
- Bayat, F. (2012) *Türk Mitolojik Sistemi*, 2, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Bekki, S. (2007) “Ateş Etrafında Oluşan Halk İnançları ve Nevruz Ateşi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 41: 249-254.
- Bilen, O. (1998) “Mitolojik Bilinç Ürünü Olarak Nevruz”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 4: 58-68.
- Biray, N. (2009) “12 Hayvanlı Türk Takvimi Zamana ve İnsana Hükmetmek”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 39: 671 – 682.
- Bulut, İ., Yürüdü, E., H. Kazancı, (2013) “Artova (Tokat) Yöresinde Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul, S. 6.
- Can, C. (1968) “Zerdüşçülük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 25, S. 1: 273-288.
- Çay, A. M. (1995) “Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı”, *Milli Folklor*, 4 (25): 2-7.
- Çelebi, İ. (1998) “Hızır”, *DİA*, c. 17: 406-409.
- Demir, N. (2012) “Trabzon ve Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Vol. 4, No. 1: 5-21.
- Er, E. (2020) “Karaim Halk Takvimi: Ulug Ata Sanavı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 1: 9-27.
- Genç, R. (1997) “Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil”, *Erdem*, C. 9, S. 27: 1075 – 1110.
- Hamarat, Z. (2012) “Cemre Düşmesi ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3: 165 – 200.
- Harman, Ö. F. (2000) “İlyas”, *DİA*, c. 22: 160-162.
- İnan, A. (1976) *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1987) *Makaleler ve İncelemeler*, I. cilt, (II. baskı) Ankara.
- İnan, A. (1998) *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (2019) *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Kara, Ü. (2014) “Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Karadeniz Özel Sayısı.

Kayabaşı, O. A. (2016) “Taşeli Yöresi Tahtacılarının Geçiş Döneminde Mitolojik Unsurlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, S.78: 139-158.

Kurtiyef, R. (1996) *Kalendarniye Soroda Kırmısky Tatar*, Simferopol.

Küçük, S. (2018) “Takvim ve Gelenek Çerçevesinde Anadolu Ağızlarında Ay Adlarına Ait Söz Varlığı”, *XIII. Uluslararası Büyük Dil Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Varşova, Meteksan Matbaacılık: 309-320.

Ocak, A. Y. (1985) *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ocak, A.Y. (1998) “Hıdrellez”, *DİA*, c. 17: 313-315.

Özcan, A. (1992) “Berdü'l-Acuz”, *DİA*, c. 5: 485-486.

Rox, J. P. (1999) *Eski Çağ ve Orta Çağ Altay Türklerinde Ölüm*, çev. A. Kazancıgil, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Seyidov, M. A. (1996) “Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi”, çev. S. Gömeç, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 29.

Şener, C. (1997) *Şamanizm: Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini*, İstanbul, AD Yayıncılık.

Uca, A. (2007) “Türk Toplumunda Hıdrellez II.”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35: 251-284.

Uraz, M. (1994), *Türk Mitolojisi*, İstanbul, Düşünen Adam Yayınları.

Ünal, Yusuf, *Kırım Coğrafyası, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 1998.

Vasilyev, V. (2007) “Saha Halkının Kamlığı”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlar: 25-26.

Yıldırım, E. (2012) *Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Yund, K. “Türkiyede Hıdrellez”, *Vatan Gazetesi*, 12 Mayıs 1959.

Yüce, N. (2011) “Hıdrellez Bayramı ile İlgili Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 44, S. 44: 249 – 256.

Zwijger, N. D. (1996) “Kırım: Gelecek İçin Bir Program”, Çev. N. Kemal Bayar, *Emel Dergisi*, S. 215, Ankara.

İnternet Adresleri

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.08.2022).

https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ergun_veren_halk_takvimi_dokuzlar_mart.pdf
(Erişim Tarihi: 15.08.2022)

Kaynak Kişiler

KK1: Seyhan Çelik, Hamidiye, ilkokul, ev hanımı, Aksaray, 2022.

KK2: Yılmaz Çelik, Hamidiye, ilkokul, emekli, Aksaray, 2022.

KK3: Turgut Çelik, Hamidiye, ilkokul, emekli, Aksaray, 2022.

KK4: Bahriye Derin, Hamidiye, ilkokul, ev hanımı, Aksaray, 2022.

KK5: Emine Çelik, Hamidiye, ilkokul, ev hanımı, Aksaray, 2022.

KK6: Yusuf Çelik, Hamidiye, ilkokul, özel sektör, Aksaray, 2022.

KK7: Abduveliyeva Asiye Zeyriyevna, Karasubazar, öğretmen, Aksaray, 2022.